

TÜRÜK
Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2014 Yıl:2, Sayı:3
Sayfa:179-192

ISSN: 2147-8872

TƏZKİRƏÇİLƏR XANƏDANI

Vüsale Musalı*

XÜLASƏ

Azərbaycan təzkiyəçiliyi dedikdə azərbaycanlı müəlliflərin türk və fars dillərində yazdıqları təzkiyələr nəzərdə tutulur. Azərbaycan təzkiyəçiliyi də Osmanlı təzkiyəçiliyi kimi XVI əsrdən etibarən Herat təzkiyələrinin təsiri altında yaranıb inkişaf etmişdir. Zəngin inkişaf yolu keçmiş Azərbaycan təzkiyəçiliyi indiyə kimi sistemli və nəzəri tədqiqatdan kənar qalmışdır. Azərbaycan təzkiyəçilərinin qələmə aldığı 46 təzkiyədən 8-i Azərbaycan türkcəsində nəşr olunmuşdur.

Azərbaycan təzkiyələrini yazdığı dövr və məkana görə sistemləşdirən zaman Azərbaycanlı müəlliflər tərəfindən XVI əsrdə 4, XVII əsrdə 2, XVIII əsrdə 5, XIX əsrdə 22, XX əsrdə 12, XXI əsrdə isə 1 təzkiyənin yazıldığı məlum olmuşdur. Onlar öz təzkiyələrini Ərdəbil, Təbriz, İsfahan, Şamaxı, Lənkəran, Şuşa, Kütahya, Heydərabad, Məkkə, Bakı və s. kimi müxtəlif coğrafi ərazilərdə qələmə almışlar.

Azərbaycan təzkiyələri istər dil özəllikləri, istər tərtib üsulu və istərsə də məzmun etibarilə orijinaldır. Bu təzkiyələri dil baxımından dəyərləndirərkən 5 qrupda təsnif etmək mümkündür: a) təhkiyə hissəsi Türkcə yazılan və yalnız Türkcə şeirlərdən nümunələri əhatə edən təzkiyələr; b) təhkiyə hissəsi türkcə olan, həm türkcə, həm də Farsca şeirlərdən örnəklərin verildiyi təzkiyələr; c) həm təhkiyə hissəsinin, həm də poeziya nümunələrinin iki dildə (türkcə və farsca) yazıldığı təzkiyələr; d) təhkiyə hissəsi fars dilində qələmə alınan, həm fars, həm də türkcə nümunələrin təqdim olunduğu təzkiyələr; e) həm təhkiyə qismi, həm də şeir nümunələri farsca olan təzkiyələr.

Azərbaycan təzkiyələrini əhatə etdikləri coğrafiyaya görə üç növə – ümumşərq, ümumazərbaycan və məhəlli təzkiyələrə ayırmaq mümkündür. Azərbaycan təzkiyələri bəhs etdikləri zamana görə müəyyən zaman dilimini əhatə edən təzkiyələrdən və zaman məhdudiyyəti qoyulmayan təzkiyələrdən ibarətdir.

• Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Öğretim Üyesi, tezkiresinas@gmail.com

Azərbaycan təzkiyəçiləri öz əsərlərində məlumat verdikləri şairləri təbəqə, əlifba, coğrafi, xronoloji prinsiplərə görə təqdim etmişlər. Bəzi təzkiyəçilərimiz ədəbi nümunələrin janrlarına görə öz təzkiyələrini tərtib etmişlər. Sistemsiz qələmə alınmış təzkiyələrimizə də rast gəlmək mümkündür.

Azərbaycan təzkiyələrinin bəzilərinin müəllifləri şahzadələrdir. Belə ki, Fətəli şahın oğulları və nəvələri olan Qacar şahzadələri tərəfindən bir sıra şüəra təzkiyələri qələmə alınmışdır. Qacarlar əslən Azərbaycan türklərindən olub, təxminən 130 il boyunca İranda şahlıq etmişlər. Apardığımız araşdırmalar nəticəsində deyə bilərik ki, digər türk xalqlarında bir nəslin nümayəndələrinin təzkiyə yazma ənənəsi olmamışdır. 9 Qacar şahzadəsi (Mahmud mirzə, Seyfüddövlə Sultan Məhəmməd Tağı, Bəhmən mirzə, Hülaku mirzə, Xudaverdi xan, Məhəmməd Bağır xan, Heydərqulu mirzə, Məhəmmədqulu mirzə, Əli Rza mirzə) farsca 11 təzkiyə qələmə alaraq təzkiyəçilik tarixini zənginləşdirmişlər. Hazırkı məqalədə xronoloji prinsip əsasında onların təzkiyələri haqqında məlumat verəcəyik.

Açar sözlər: təzkiyə, Qacarlar, Azərbaycan türkləri, farsca, XIX əsr.

DYNASTY OF TAZKIRA WRITERS

ABSTRACT

The term "Azerbaijani tazkira writing" means tazkiras of Azerbaijani authors in Turkish and Persian languages. Like the Ottoman tazkira writing, Azerbaijan tazkira writing also has been formed and developed under the influence of Herat tazkiras since the 16-th century. Azerbaijan tazkira writing, which crossed the way of rich development, remained outside from the systematic and theoretical studies. From 46 tazkiras, which were written by Azerbaijani authors, only 8 tazkiras were published in Azerbaijani Turkish language.

When we systematized Azerbaijani tazkiras in writing epoch and place, we found that Azerbaijani authors had completed 4 tazkiras in XVI century, 2 tazkiras in XVII century, 5 tazkiras in XVIII century, 22 tazkiras in XIX century, 12 tazkiras in XX century and 1 tazkira in XXI century. They wrote these tazkiras in different geographical regions, such as Ardabil, Tabriz, Isfahan, Shamakhi, Lankaran, Shusha, Kutahya, Haydarabad, Mecca, Baku etc.

Azerbaijani tazkiras are from points of views of linguistic peculiarities and the preparation methods and contents are original. If we estimate these tazkiras from linguistic point of view, we may classify them into 5 groups: a) tazkiras with prose and poetry parts written in Turkish; b) tazkiras with prose parts written in Turkish and poetry examples in Turkish and Persian; c) tazkiras which have both prose and poetry parts written in 2 languages (Turkish and Persian); d) tazkiras with prose parts

in Persian, but poetry examples in 2 languages (Turkish and Persian); e) tazkiras with both prose and poetry parts written in Persian.

According to geographical coverage, Azerbaijan tazkiras may be classified into 3 types: generally Eastern, generally Azerbaijanian and local tazkiras. According to time, Azerbaijanian tazkiras consisted of limited and unlimited works.

Azerbaijanian tazkira writers introduced poets based on their social status, alphabetical system of pan-names, geographical regions and chronological principle. Also, a few of our tazkira writers completed their works according to genres of literary examples. We also found unsystematic tazkiras in our literature.

Authors of some Azerbaijanian tazkiras were Princes. So, a number of tazkiras were completed by Qajar Princes, sons and grand-sons of Fath Ali Shah. Qajars are from Azerbaijanian Turks by origin and for nearly 130 years they ruled in Iran as "Shahs". As the result of our research we can say that in other Turkish people we did not find a rich tradition of tazkira-writing written by a huge number of writers originated from a dynasty. Nine (9) Qajar Princes (Mahmud Mirza, Sayfuddawla, Sultan Muhammad Taghi, Bahman Mirza, Hulagu Mirza, Khudaverdi Khan, Muhammad Baghir Khan, Haydarkulu Mirza, Muhammadkulu Mirza and Ali Riza Mirza) wrote 11 tazkiras in Persian and therefore enriched the history of tazkira-writing. In this current article we present information on their tazkiras in chronological order.

Key words: tazkira, Gajars, Azerbaijanian Turks, Persian, XIX century.

GİRİŞ

XI əsrin ortalarından 1925-ci ilə qədər İran müxtəlif türk xanədanları və əsilzadələri tərəfindən idarə edilmişdir. Səlcuqların Orta Asiyadan İrana gəlişi ilə başlayan bu uzunmüddətli mərhələ Qacarların süqutu ilə başa çatmışdır. Türk əsilli Qacar tayfası Ağqoyunlu və Səfəvi dövlətlərinin idarəçiliyində mühüm rol oynamışdır. Yurdu Azərbaycanın Gəncə-Qarabağ bölgəsi olan bu tayfanın nümayəndələri uzun müddət Qarabağda bəylərbəyi vəzifəsini icra etmişlər. Səfəvi hökmdarı I Şah Abbas h. 1007 / m. 1598-99-cu illərdə Qacar tayfasının bir hissəsini Astarabada köçürmüş, həmin əyalətin idarəçiliyini onlara tapşırırmışdı(Sümer 1999: 97, 145, 183).

Qacarlar 1747-ci ildə Nadir şah Əfşarın ölümündən sonra İranda yaranan hakimiyyət boşluğu zamanı fəal surətdə səltənət uğrunda gedən mübarizəyə qoşuldular. Nəticədə, 1796-cı ildə Qacar tayfasının Qovanlı boyundan olan Ağa Məhəmməd Qacar İran taxt-tacına sahib olaraq, Tehrandə özünü şah elan etdi. Onun 1797-ci ildə sui-qəsdə qurban getməsinin ardından qardaşı oğlu Fətəli şah Qacar hakimiyyətə gəldi və 1834-cü ildə vəfat edənə qədər hökmlərlik etdi (Sümer: 51-53).

Əslən Azərbaycan türklərindən olan bu xanədanın nümayəndələri təkcə siyasətçi, idarəçi və hərbi olaraq deyil, həm də qələm sahibləri kimi tarixə düşmüşlər. Qacarların qələmindən çıxmış çox sayda divanlar, səfərnəmələr, xatirələr və təzkirələr məlumdur. Aşağıda təzkirə müəllifi olan Qacar şahzadələrinin həyatından və təzkirələrindən bəhs edəcəyik.

1. MAHMUD MİRZƏ QACAR

XIX əsrdə təzkirə qələmə almış azərbaycanlı müəlliflərdən biri də Fətəli şah Qacarin oğlu Mahmud mirzədir. O, 12 səfər 1214/16 iyul 1799-cu ildə anadan olmuşdur. Dörd yaşından başlayaraq sədri-əzəm Mirzə Məhəmməd Şəfinin təlim-tərbiyəsi altında böyümüşdür. H.1229/m.1814-cü ildə Nəhavənd hakimi təyin olunmuşdur. Məhəmməd şah Qacar zamanında həbsə alınmış və İran Azərbaycanına sürgün edilmişdir. Təxminən 1852-53-cü illərdə Təbrizdə vəfat etmişdir. 21 əsərin müəllifidir. Ən məşhur əsərləri: “Səfinətül-Mahmud”, “Bəyanül-Mahmud”, “Gülşəni-Mahmud”, “Nüqli-məclis”, “Təzkirətüs-səlatin”, “Məqsudi-cahan”, səkkiz min beytdən ibarət “Divan”, “Tarixi-sahibqirani” (Stori 1972: 951; Berje 1886: 556).

O, h.1236/m.1820-ci ildə Qacarlar xanədanının şairlərinə həsr edilmiş **“Gülşəni-Mahmud”** adlı ailə təzkirəsini yazmışdır. Burada əvvəlcə Xaqan təxəllüslü Fətəli şahın, onun qızlarının (11 şairə) və oğullarının (45 şair, daha sonra 2-si də əlavə edilmişdir), Fətəli xanın qardaşı Hüseyinqulu xanın övladlarının (5 şair) həyat və yaradıcılıqları haqqında məlumat verilmişdir. Müəllif əsərin sonunda özü haqqında bilgi verir*.

“Gülşəni-Mahmud”un Astani-Qüdsi-Rizəvi, Britaniya Muzeyi, Məlik, Tehran Milli, Hacı Hüseynağa Naxçıvaninin Kitabxanası və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Əlyazmalar İnstitutunda əlyazma nüsxələri mühafizə olunmaqdadır.

Müəllif h.1240/m.1824-cü ildə **“Bəyanül-Mahmud”** adlı digər bir təzkirə yazmışdır. Əsər bir müqəddimə və iki “qismət”dən ibarətdir. Müqəddimədə müəllifdən, təzkirənin təlif səbəbindən və şahın mədhindən bəhs olunmuşdur. Birinci “qismət”də müasiri olan şairlərdən 300 nəfəri haqqında məlumat vermişdir. İlk növbədə Fətəli şahdan bəhs edilmiş, daha sonra isə əlifba sırası ilə Əhməd Əli mirzədən Yusif Gürcüyə qədər digər müasir şairlər zikr edilmişlər. Bəzilərinin sadəcə adı, təxəllüsü, doğulduğu və yaşadığı yerlər göstərildiyi halda, bəzilərin təxminən 20 sətir həcmində tərcümeyi-halı verilmişdir. İkinci “qismət”də isə həmin şairlərin şeirlərindən nümunələr (3500 beyt) öz əksini tapmış və qəzəllərə üstünlük verilmişdir (Məani 1348:137).

Bu təzkirədəki azərbaycanlı şairlərdən Lütəli bəy Azər, Ülfət Əfşar (Məhəmədqulu), Aşüftə İrəvani (Kəlbi-Hüseyn bəy), Beyza Qacar (Allahverdi mirzə), Bəzmi Bəydili (Məhəmməd Sadıq), Bərqi Xoyi (Abdulla), Cahənşah mirzə Qacar, Cüdayi Əfşar (Nəsruulla mirzə), Çəşmə İrəvani (Rzaqulu xan), Hacib Qacar (Allahyar xan), Xosrovi Qacar (Məhəmmədqulu mirzə), Xavər Qacar (Heydərqulu mirzə), Dövlət Qacar (Məhəmməd Əli mirzə), Darayi-Qacar

* Fətəli şahın 360 arvadının, 57 oğlunun, 44 qızının olduğu bəllidir. 1834-cü ildə vəfat edərkən onun bütün övladlarının və nəvə-nəticələrinin ümumi sayı 935 nəfər idi (A.П.Берже, göstərilən əsəri, s. 549-562). Bəzi şahzadələrin bu təzkirəyə daxil edilməməsinin səbəbi budur ki, təzkirənin yazıldığı ildə həmin şahzadələr azyaşlı olduqları və ya şair kimi tanınmadıqları üçün bu əsərə daxil edilməmişlər.

(Abdulla mirzə), Ravi Gorusi (Məhəmməd Fazil xan), Sərvər Qacar (Təhmasib mirzə ibn Məhəmməd Əli mirzə), Şövkət Qacar (Məhəmməd Tağı mirzə), Şapur Qacar (Şeyxəli mirzə), Şərər Bəydili (Hüseynəli bəy), Şövkət Qacar (Məhəmməd Qasım xan), Səbahi Bəydili (Hacı Süleyman), Toğrul Qacar (İbrahim xan), Tuti Cavanşiri (Əbülfəth), Adil Qacar (Əlişah Zillüssultan), İzzət Qacar (Süleyman xan), Üzri Bəydili (İshaq bəy), Qabil İrəvani (Hüseynəli xan), Mahmud mirzə Qacar, Məsrur Bəydili (Məhəmməd xan), Minnət Əfşar (Məhəmməd Kərim xan), Məftun Dünbülü (Əbdürrəzzaq bəy), Mehdi bəy Şəqaqi Azərbaycani, Niyaz Səfəvi (Əhməd mirzə), Nəsrulla xan Qaragözlü Həmədani, Nişat Türkman (Mirzə Əbdürrəzzaq), Valayi-Qacar (Əlinağı mirzə), Valeh Dağıstani (Əliqulu xan), Hüməyun mirzə Qacar və başqalarının adlarını çəkə bilərik.

“Bəyanül-Mahmudun əlyazmaları Astani Qüdsi Rizəvi (119, 120), Məlik Milli (3665), Britaniya Muzeyi Kitabxanasında (3077) mühafizə edilməkdədir.

Mahmud Mirzə Qacar h.1241/1825-ci ildə qadın şairlərdən bəhs edən “**Nüqli-məclis**” adlı başqa bir təzkirə tərtib etmişdir. Bu təzkirə dörd fəsildən ibarətdir.

I fəsildə Fətəli şahın şair qızları;

II fəsildə şairlik edən digər saray qadınları;

III fəsildə İranın başqa bölgələrinin şairləri;

IV fəsildə isə keçmiş zaman şairləri xatırlanmışdır.

“Nüqli-məclis” təzkirəsinin əlyazmaları isə Britaniya Muzeyi Kitabxanası, İran Məlik Milli Kitabxanası, Tehran Milli Kitabxanası və Hacı Hüseynağa Naxçıvaninin kolleksiyasında saxlanmaqdadır (Məani 1348:148-49).

2. SEYFÜDDÖVLƏ SULTAN MƏHƏMMƏD TAĞI

Seyfüddövlə Sultan Məhəmməd Tağı, Fətəli şah Qacanın yeddinci oğludur. O, h. 1224/m.1809-cu ildə dünyaya gəlmişdir. Atasının təlim-tərbiyəsi ilə bağlı işləri Əmiri-Kəbir Hacı Məhəmməd Hüseyn xan Qacara tapşırırmışdı. Fətəli şahın dövründə bəzi vaxtlar sarayda yaşamış, səfərlərdə hökmdarı müşayiət etmişdir. H. 1240/m.1824-25-ci ildə Fətəli şah İsfahan vilayətindəki iğtişəşləri yatırırdıqdan sonra Seyfüddövləni idarəçilik işlərini həyata keçirmək üçün orada qoymuş, Yusif xan Sipəhsaları bütün iraqılı nöqərlər, bəzi mazandarlı və astarabadlı canbazlarla birlikdə onun sərəncamına vermiş və bəxtiyari tayfasını ona tabe etmişdir. İsfahanda olduğu müddətdə quruculuq işləri aparmış, bağlar, imarətlər, təkyələr, hamamlar tikdirmişdir. Atasının ömrünün sonlarında o, Borucerd hakimi idi. Məhəmməd şahın hakimiyyətinin əvvəllərində onu Tehrana gətirmişdilər və oradan Azərbaycana göndərmişdilər (Berje 1886: 555; Məani 1348: 97).

Seyfüddövlə “**Bəzmi-xaqan**” (“Təzkirətüs-səlatin”) başlıqlı təzkirəsinə h. 1245/m.1829-cu ildə İsfahanda olarkən bir dostunun xahişindən sonra qələmə almışdır.

Təzkirə bir bəzm və beş əncüməndən ibarətdir. Təzkirənin “bəzm” adlanan bölümü 20 məclisə ayrılmışdır. Bu, əslində Şərəfəddin Rami (öl. h.795/1392-93) adlı şairin məhbubun vəsfinə

həsr etdiyi “Ənisül-üşşaq” əsərinin eynidir. Fəqət bu əsəri təzkiyəsinə daxil edən Seyfüddövlə özünü onun müəllifi kimi təqdim etmişdir.

60 nəfərin həyat və yaradıcılığını əhatə edən **I əncümən** “Əvvəlki sultanların və əski sultanzadələrin şeirlərindən bəziləri və onların əhvalının keyfiyyətindən bir qismi” adlanır. Burada ilk olaraq Səfəvi nəslinin mənsublarına (I Şah İsmayıl Xətai, I Şah Təhmasib, II Şah İsmayıl Adili, I Şah Abbas Mazi, II Şah Abbas Sani, Əlqas mirzə, Bəhram mirzə, İbrahim mirzə Cahı, Sam mirzə Sami, Sultan Məhəmməd mirzə, Sultan Mustafa mirzə, Müzəffər Hüseyn mirzə) yer verilmişdir. Daha sonra müxtəlif Gilan, Cığatay, Hind, Özbək, Osmanlı, Xarəzm, Səlcuq, Mazandaran və s. hökmdar şairlərindən bəhs edilmişdir. Burada həmçinin Azərbaycanın digər hökmdar şairlərinə (Sultan Üveys Cəlairi, Sultan Əhməd Cəlairi, Sultan Yaqub Ağqoyunlu) da yer ayrılmışdır.

II əncümən “Əsrin padşahının (Fətəli şahın – V.M.) şeirlərinin zikri və onun halının və ləyaqətlərinin şərhindən bir müxtəsər” sərlövhəsi ilə başlamaqdadır.

III əncümən “Şahzadələrin şeirləri və həyatları haqqında”dır. Burada Qacarlar xanədanından olan 23 şahzadə şairdən bəhs olunur.

IV əncümən “Əmirzadələrin və ya onların nəvələrinin şeirləri və həyatları haqqında”dır. Bu əncümən Qacar şahzadələrinin övladlarına və onların nəslindən olan 10 şairə həsr edilmişdir.

V əncümən isə “Müəllifin həyatının və şeirlərinin şərhini” adını daşıyır.

Təzkiyənin Məclis nüsxəsinin surətini əldə etmişik. Təzkiyə 183 səhifəlik əlyazma məcmuəsi daxilində yer almışdır və onun ilk 63 səhifəsini əhatə etməkdədir.

Bəzi azərbaycanlı şairlərin tərcümeyi-hallarından nümunələri təqdim edirik: “Xətai – məşhur adı I Şah İsmayıl Səfəvidir. Onun nəşəb-nəcəbətini şərhini yazmağa zərurət yoxdur. Tarix kitablarında onun haqqında yazılıbdır. Bu fərd onun düşüncəsinin nəticələrindəndir ki, burada qeyd edilir”(Seyfüddövlə: 30); “Cahi – ismi Sultan İbrahim mirzədir. Bəhram mirzə Səfəvinin oğludur. Nəzm, şeir və xətt fənnində atasını üstələmişdir. Divanı dörd min beytdir. Həmçinin türkcə qəzəllər və qəsidələr demişdir” (Seyfüddövlə: 31); “Sami – ismi Sam mirzədir. Şah İsmayıl Səfəvinin oğludur. Öz müasirlərinin şeirləri barəsində “Təhfeyi-Sami” adlı təzkiyə yazmışdır. Bu şeir və rübai ondandır ki, öz şeirlər müntəxəbatında yazmışdır” (Seyfüddövlə: 31) və s.

Təzkiyənin əlyazmaları İran İslami Şura Məclisi Kitabxanası (894), İran Milli Kitabxanası (1678), Tehran Mərkəzi Kitabxanası (4605) və Siphəhsalar Kitabxanasında (1121) saxlanılır.

3. BƏHMƏN MİRZƏ QACAR

Fətəli şah Qacarin nəvəsi, Naibüs-səltənə Abbas mirzənin dördüncü oğlu Bəhmən mirzənin h. 1225 / 1810-cu ildə anadan olduğu güman edilir. Bir müddət Ərdəbildə yaşamış, oranın hakimi olmuşdur. H. 1250/1834-cü ildə Məhəmməd şah tərəfindən Borucerd hakimi təyin olunmuş, h. 1257/1841-ci ildən 1263/1847-ci ilə kimi Cənubi Azərbaycanda hakimlik etmişdir. Lakin sədr-i-əzəm Hacı Mirzə Ağasının qərəzkarlığı nəticəsində onunla qardaşı Məhəmməd şah arasında narazılıq yaranmış, o hakimlikdən uzaqlaşdırılaraq Tehrana çağırılmış

və burada təqiblərdən yaxa qurtarmaq üçün rus səfirliyinə sığınmaq məcburiyyətində qalmışdır. Ona Rusiya ərazisində yaşamağa icazə verildikdən sonra, 1848-ci ilin mayında Bakıya gəlmiş və buradan Tiflisə yollanmışdır. Rusiya təbəəliyini qəbul edən şahzadə 1851-ci ilin sonlarından etibarən Şuşa şəhərində yaşamış və hər il rus hökumətindən 9600 rubl məbləğində təqaüd almışdır. O, 11 fevral 1884-cü ildə Şuşada vəfat etmişdir.

Bəhmən mirzədən bəhs edən müəlliflər onun iki əsərini xatırlayırlar. Bunlardan birincisi “Təzkireyi-Məhəmmədşahi”, ikincisi isə “Şükürnameyi-şahənşahi”dir (Qacar 1999).

Bəhmən mirzə Ərdəbil hakimi olarkən qardaşı Məhəmməd şahın xahişi ilə h. 1247/1831-ci ildə “Təzkireyi-Məhəmmədşahi” əsərini yazmışdır. Həmin zaman onun böyük qardaşı şahzadə Məhəmməd hələ şah deyildi. Təzkirə **üç rıştədən** ibarət olub, əlifba prinsipi ilə hazırlanmışdır.

Birinci hissə keçmiş dövr şairlərinə ayrılmışdır. Burada əlifba sırası ilə h. XII əsrin sonlarına qədər yaşamış 133 şairdən bəhs olunmuşdur. Bu rıştə Əsədi ilə başlayıb, Yetimi ilə sona çatır.

İkinci hissə xaqana (Fətəli şaha), şahzadələrə və adlı-sanlı əmirlərə həsr edilmişdir. Burada yaş həddi əsas götürülərək, 13 şair haqqında məlumat verilmişdir. Bu rıştənin ilk şairi Xaqan, son şairi isə Hacibdir.

Üçüncü hissədə təzkirəçinin 56 nəfər müasiri əlifba sırası ilə xatırlanmışdır. Bu rıştə Atabəyi-əzəm Mirzə Əbülqasım Qaimməqam ilə başlayır və Valeh ilə sona çatır (Bəhmən Əlyazma).

İlk rıştədəki azərbaycanlı şairlərdən Əbülülə Gəncəvi, Əvhədi Marağayi, Yolqulu bəy Ənisi, Lütfuli bəy Azər, Bəhram mirzə Səfəvi, Qasım bəy Haləti Türkmən, Həsən xan Şamlu, Həqiri Təbrizi, Heydəri Təbrizi, Şah İsmayıl Xətai, Rağib Ərdəbili, Şərif Təbrizi, Səburi Təbrizi, Hacı Süleyman Səbahi Bəydili, Şah Təhmasib Səfəvi, Məhəmməd Əssar Təbrizi, Fəsihi Təbrizi, Həsən bəy Müqimi Türkmən, Məruf Təbrizi, Hüseyn bəy Məlum Təbrizi, Şeyx Mahmud Şəbüstəri, Mehdi bəy Şəqaqi, Məhsəti Gəncəvi, Nizami Gəncəvinin adlarını çəkə bilərik.

İkinci rıştədə adları çəkilən dövlət adamlarının əksəri Qacar xanədanından olan Azərbaycan türkləridirlər.

Üçüncü rıştədə azərbaycanlı şairlər arasında Əşrəf Azərbaycani, Hüseynqulu xan Əfəndi Zəncani, Mirzə Məhəmməd Hüseyn Əsir Təbrizi, Mirzə Məhəmməd Rza Bəndə Təbrizi, Məhəmməd Əmin xan Bidil Bayat, Mirzə Tağı Salyani, Mirzə Xürrəm Azərbaycani, Fazil xan Ravi Gorusi, Mirzə Rza Təbrizi, Nəcəfqulu xan Təbrizi və b. adlarına rast gəlirik.

Təzkirədə yer almış şairlərimizdən bəzilərinin tərcümeyi-hallarından nümunələrə nəzər salaq: “Əbülülə Gəncəvi – bilikli bir fəzil və fərsətli bir müdrikdir. Ondən bir divan görülməmişdir” (Bəhmən Məclis: 51); “Həqiri Təbrizi – o diyarın şairlərindəndir və bu dübeyt ondan yadigardır” (Bəhmən Məclis: 84); “Səburi Təbrizi – cavahirət satmaqla məşğul olardı. Bu bir neçə beyt ondandır” (Bəhmən Məclis: 152); “Şah Təhmasib Səfəvi – özündə gözəl xüsusiyyətləri cəmləşdirmişdi və bəyənələn kamala sahib idi. Onun əhvalının təfəsilatı tarix əsərlərində qeyd edilmişdir. Onun gövhər saçan kəlamından bu qitə və rübai qələmə alındı” (Bəhmən Məclis: 158); “Müqimi – ismi Həsən bəydir və türkmən tayfasından olmuşdur”; “Məruf – Təbriz əhliyəndir. Rəmməlliq peşəsinə də malik olmuşdur” (Bəhmən

ömrünün axırına kimi ərəb ölkələrini, Osmanlı dövlətinin ərazisini, Firəng (Avropa) diyarını gəzib-dolaşmaqla günlərini keçirir. H.1283/m.1866-cı ildə Kazimeyində öldüyü ehtimal edilir. Şikəstə xəttini gözəl yazdığı, naqqaşlıq və şairlik məharətinin olduğu bildirilir (Məani 1348: 482). O, ədəbiyyatı və xəttatlıq sənətini ustadı Mirzə Əbdülvəhhab Mötəmədüddövlə Nişat İsfahanidən (öl. h. 1244 / m. 1828-29) öyrənmişdi (Həsənzadə 2011: 200).

Hülaku mirzə h.1255-56/m.1839-40-cı illərdə “**Xərabat**” adlı ümumi xarakterli təzkirə qələmə almışdır. Burada fars, türk, ərəb, hind, özbək, əfqan və b. xalqlardan olan qədim və yeni şairlərin tərcümeyi-halları yer almışdır. Əsərdə əlifba ardıcılığı ilə 172 nəfər keçmiş dövr şairləri və 337 nəfər müasir şair haqqında məlumat verilmişdir. Mühacirət həyatı yaşayan şahzadə təzkirənin hər səhifəsini müxtəlif şəhər, liman, ziyarətqah, ada və ya dənizlərdə yazmalı olur.

Təzkirənin dibacəsində müəllif qürbət ellərdə könlünü məşğul etmək üçün keçmiş və müasir şairlərin bəyəndiyi şeirlərini toplayıb, onlar haqqında bir əsər yazmağı qərara aldığı bildirir. Dibacənin sonunda o, əvvəllər “Eşq” təxəllüsü ilə yazdığını və dərbədər olub mühacir həyatına düşdüyü üçün təxəllüsünü “Xərab” ilə əvəz etdiyini göstərir.

Bu əsərdə Əvhədi Marağayi, Azər Bəydili, Saib Təbrizi, Üzri Bəydili, Qazızadə Ərdəbili, Şeyx Mahmud Şəbüstəri, Nəşə Təbrizi (Əbdürrəzzaq), Nəsrulla mirzə Əfşar, Nəsim Qacar, Hümam Təbrizi, Yəqini Xalxali kimi şairlərimiz keçmiş dövr şairləri sırasında, Aşüftə İrəvani (Hüseyn bəy), Əfsər Qacar (Məhəmməd Rza mirzə), Aşub İrəvani (Mirzə İsmayıl), İnsaf Qacar (Məlik İrəc mirzə), Bəndə Təbrizi (Mirzə Rəzi), Beyza Qacar (Allahverdi mirzə), Beyza Qacar (İmamqulu mirzə ibn Dövlətşah), Hisari Bəydili (Məhəmməd Sadıq xan), Hüseyn İrəvani (Məhəmməd Hüseyn), Hacib Qacar (Allahyar xan), Həşəmət Qacar (Hümayun mirzə), Xərab Qacar (Hülaku mirzə), Xaqan (Fətəli şah), Xosrovi (Məhəmmədqulu mirzə Mülkara), Xavər Qacar (Heydərqulu mirzə), Darayi-Qacar (Abdulla mirzə), Ravi Gorusi (Məhəmməd Fazil xan), Şapur Qacar (Şeyxəli mirzə), Şərər Bəydili (Hüseynəli bəy), Şikəstə Qacar (Həsənəli mirzə), Tuti Cavanşiri (Əbülfəth bəy), Adil Qacar (Əlişah Zillüssultan), İzzət Qacar (Süleyman xan), Fənyai Xoyi (Mirzə Əbdürrəsul), Qabil Qacar (Həsənəli xan İrəvani), Mirzə Məhəmməd Kuzəkonani Təbrizi, Mehdi bəy Şəqaqi, Mərrix Qacar (Məhəmməd Bağır xan), Mənsur Sərabı (Mirzə Rza), Məsrur Qacar (Hüseynqulu xan), Məsrur Bəydili (Vəli Məhəmməd xan), Minayi-Əfşar Urumi (Fəridun), Mahmud mirzə Qacar, Münsif Qacar (Məhəmməd Zaman xan), Məzhər Qacar (Mehdiqulu bəy), Nəsrulla mirzə Qacar, Nəsrulla xan Qaragözlü, Nüsrət Talışı (Sultan Hüseyn bəy), Naqis Təbrizi (Mirzə Mehdi), Hümayun mirzə Qacar kimi şairlərimiz isə müasir şairlər arasında yer almışdır. Müəllif farsca yazan şairlərlə yanaşı, türkcə və ərəbcə yazan şairlərə də yer vermişdir. Belə ki, keçmiş şairlər fəslində türkcə yazan şairlərdən Zehni Osmanlı, Ruhi Osmanlı, Qalib Əfəndi Osmanlı, məşhur şairimiz Füzulinin oğlu Fəzləli və Əmir Əlişir Nəvai, müasir şairlər fəslində isə İbrahim Əfəndi, Bağdad vəzirli Əli Rza paşa, Pərtöv paşa, Raşid Əfəndi, Kamal Əfəndi Osmanlı və Nədim Bağdadi (Mahmud bəy) xatırlanmışlar (Məani 1348: 482-512).

“Xərabat”ın əlyazmaları İran İslami Şura Məclisinin kitabxanasında 13888 və 922 şifrəsi ilə mühafizə olunmaqdadır.

Sonradan Hülaku mirzə “Xərabat” təzkirəsinin müasir şairlər hissəsindən ibarət “Xərab” adlı başqa bir təzkirə də tərtib etmişdir.

“**Xərab**”ın əlyazmaları Tehran Universiteti Mərkəzi kitabxanası (508), İran Məlik Milli kitabxanası (246), Ə.G.Məaninin şəxsi kitabxanası və Paris Milli kitabxanasında (1160) qorunur. Təzkirənin Paris Milli Kitabxanasında 1160 şifrəsi mühafizə oluna nüsxəsi Dr. Xəyyampur tərəfindən İranda nəşr edilmişdir.

5. XUDAVERDİ XAN QACAR

İran İslami Şura Məclisinin kitabxanasından Qacarlar nəslinin digər bir nümayəndəsinin tərtib etdiyi “**Təzkireyi- mədayihi-Elxaniyyə**” adlı daha bir təzkirə nüsxəsini aşkarlamışıq. Qeyd edək ki, farsca təzkirələrə dair iki cildlik əsər yazmış Ə.G.Məani bu təzkirə haqqında məlumat verməmişdir. Sözügedən əsərin müəllifi Ədəb poetik təxəllüsü ilə tanınan Xudaverdi ibn Məhəmməd İbrahim xan Qacardır (Ədəb Qacar). Onun atası Məhəmməd İbrahim xan, Fətəli şahın əmisi olan Məhəmməd Həsən xanın nəvəsi və Mehdiqulu xanın oğludur (Berje 1886: 559).

“Təzkireyi-mədayihi-Elxaniyyə” Qacarlar dövrünün ortalarında yaşayıb-yaratmış 37 şairin qısa şərh-hallərini, əsərlərindən və şeirlərindən nümunələri əhatə edir. Bu şairlərdən bəzilərinin adlarına həmin dövrün digər məşhur təzkirələrində, məsələn, Rzaqulu xan Hidayətın “Məcməül-füsəha”sında rast gəlmirik. Bu əsər ilk növbədə şairlərin təzkirəçinin oğlu olan və Kamal təxəllüsü ilə şeirlər yazan Allahqulu mirzə Elxaninin mədhində dedikləri şeirləri toplamaq məqsədi ilə yazılmış və əsərin adı da bu səbəbdən “Təzkireyi-mədayihi-Elxaniyyə” qoyulmuşdur. Təzkirədə ən çox Məşriq və Rizvan təxəllüslü şairlərin şeirlərindən örnəklər verilmişdir. Dibaçədə qeyd edildiyi kimi, əsər 28 zilhiccə 1256-cı ildə (20.02.1841) yazılmağa başlanmışdır (Ədəb Qacar: 1). İstifadə etdiyimiz nüsxə 149 səhifədən ibarətdir və 1298-ci ilin zilhiccə ayında (25.10-22.11.1881) köçürülüb tamamlanmışdır. Burada təxminən üç min beyt yer almışdır.

Təzkirədə Ədəb (Xudaverdi Qacar), Rizvan (Sam mirzə Qacar), Süleyman xan Qacar, Əli Rza mirzə Qacar, Münşi Mirzə Abdulla Xələc və b. kimi Azərbaycan türk əsilli şairlər də yer almışdır. Təzkirənin tərtibində vahid bir prinsip gözlənilməmişdir.

6. MƏHƏMMƏD BAĞIR XAN QACAR

Məhəmməd Bağır xan Qacar Fətəli şah Qacarın qardaşı Hüseyinqulu xanın oğludur. Mərrix təxəllüsü ilə şeirlər yazmışdır. H.XIII/m.XIX əsrin birinci yarısına aid “**Fələkül-Mərrix**” adlı təzkirəsi vardır. Ağa Seyid Məhəmməd Mühit Təbatəbaya “Ərməğan” jurnalının 12 buraxılış ilinin 8-ci sayında çap olunmuş şair Seyid Hüseyin Məcmər Zəvareyi haqqında məqaləsində Məhəmməd Bağır xan Qacarın “Fələkül-Mərrix” təzkirəsinə istinad edərək bu məlumatı vermişdir: “Məhəmməd Bağır xan Mərrix “Fələkül-Mərrix” təzkirəsində belə nəql edir: “Şairlikdə o mərtəbəyə çatmışdı ki, fəsahtdə Məliküşşüəradan başqa digər bəlağət sahiblərindən önə çıxmışdı. Lakin təbinin tərəqqisi vaxtında o biri dünyaya köçdü”. Ə.G.Məani çox axtarsa da, bu əsəri tapa bilmədiyini qeyd edir (Məani 1350: 26-27).

Hülaku mirzə Qacar “Xərabat” təzkirəsində Məhəmməd Bağır xan haqqında belə yazır: “Mərrix Qacar – şərəfli ismi Sərkər Məhəmməd Bağır xandır. O, Həzrət Sahibqiranın (Fətəli şahın – V.M.) atabir, anabir doğma qardaşının oğludur. Çox zərif və yaxşı xislətlidir. Ləyaqətli adamdır və divan sahibidir”.

Məhəmməd Bağır xan Qacarin həyat və yaradıcılığı haqqında sadəcə bu məlumatları əldə edə bilmişik.

7. HEYDƏRQULU MİRZƏ

Heydərqulu mirzə Fətəli şah Qacarin 15-ci oğludur. Atasının zamanında Gülpayəgan hakimi olmuş, daha sonra isə hakimlikdən azad edilmiş və Tehrana çağırılmışdır (Berje1886: 556). Divanının əlyazma nüsxəsi Astani-Qüdsi-Rizəvi kitabxanasında 414 şifrəsi ilə saxlanır.

Onun “**Təzkireyi-Xavər**” əsəri təzkirə adını daşsa da, əslində qədim və yeni şairlərin şeirlərindən ibarət müntəxəbatıdır. Üç “bəxş”dən ibarətdir:

I qəsidələr;

II qəzəllər;

III rübailər.

Buradakı şeirlər qafiyə və rədifə görə əlifba ardıcılığı ilə sıralanmışlar. Bu məcmuə şairlərin bir-birlərini yamsılamaq və təqlid etmək üçün söylədikləri şeirlərdən ibarətdir. Əlyazması Məlik kitabxanasında 4300 şifrəsi ilə mühafizə olunur (Məani 1348: 219-220).

8. MƏHƏMMƏDQULU MİRZƏ QACAR

Fətəli şahın üçüncü oğlu Məhəmmədqulu Mirzə Qacar 22 ramazan 1203/1788-89-cu ildə anadan olmuş, bir məlumata görə, h.1260/m.1844-cü ildə, digər bir məlumata görə isə, h. 1289 / m. 1872-ci ildə vəfat etmişdir. Atasının hakimiyyəti dövründə Mazandaranda hakimlik etmiş, Fətəli şahın ölümündən sonra isə Həmədana sürgün edilərək orada yaşamışdır. Poetik təxəllüsü “Xosrovi”, ləqəbi isə “Mülkara”dır.

Məhəmmədqulu mirzə “**Təzkireyi-Xosrovi**” adlı ümumi xarakterli əsər qələmə almışdır. Burada həm qədim, həm də yeni dövrün şairləri haqqında məlumat öz əksini tapmışdır.

Qardaşı Mahmud mirzə “Gülşəni-Mahmud” əsərində onun dörd min beytlik divanından və təzkirəsindən bəhs etmiş, onun təzkirəsinin Lütəli bəy Azərin “Atəşkədə”sindən üstün olduğunu iddia etmişdir (Berje 1886: 554;Məani 1348: 221).

9. ƏLİ RZA MİRZƏ QACAR

Şöhrə təxəllüsü ilə tanınan Əli Rza mirzə Qacar h. XIII əsrin ortalarında / m.XIX əsrin 30-cu illərində “Bosatinül-xaqaniyyə” adlı təzkirə tərtib etmişdir. Bəzi məlumatlara görə, Fətəli şahın 20-ci oğludur, digər bir məlumata görə isə 21-ci oğludur. H. 1218-ci ilin zilqədə ayının 6-da (17.02.1804) anadan olmuşdur. Əsas etibarilə Tehrandakı şah sarayında yaşamış, bir müddət isə doğma qardaşı Məhəmməd Rza mirzənin hüzurunda Gilanda qalmışdır. Nasirəddin şahın hakimiyyəti dövründə (1848-1896) Məlairə səfər etmiş və orada dünyasını dəyişmişdir (Berje 1886: 556; Məani 1348: 322). Təzkirəçilər onun eys-ışrətə və əyləncələrə

çox vaxt ayırdığını vurğulamışlar. Şöhrənin 1700 beytdən ibarət “Divan”ına qəsidələri, qəzəlləri, rübailəri, qitələri və məsnəviləri daxildir. Müəllifin həyat yoldaşı Dildarxan Luristaninin xətti ilə köçürülmüş bu “Divan”ın əlyazma nüsxəsi İran İslami Şura Məclisinin kitabxanasında 1006 şifrəsi ilə mühafizə olunur.

“**Bosatinül-xaqaniyyə**” təzkirəsi əlifba prinsipi əsasında hazırlanmışdır. Beş “**bostan**”dan ibarət olan təzkirənin hər “bostan”ı əslində müstəqil bir təzkirədir. Hər cildin əvvəlində müqəddimə və məqsədin bəyanı, daha sonra isə şairlərin tərcümeyi-halları, əlifba sırası ilə şairlərin fehristi, axırda isə onların hər birinin şeirlərindən nümunələr təqdim olunmuşdur.

I bostan - “Bostanül-üşşaq” qəzəlxanlar haqqındadır. H.1248/m.1832-33-cü ildə yazıldığına dair qeydə malikdir. 404 şairi əhatə etməkdədir. Dörd qisimdən ibarətdir: dibaçə, tərcümeyi-hallar, şair adlarının fihristi və şeirlər. Tərcümeyi-hallar və fehrist şair adlarının ilk hərfləri, şeir nümunələri isə qafiyələrin son hərfləri əsasında əlifba sırası ilə düzülmüşdür. Ə.G.Məani müəllifin bəzi yanlışlıqlara yol verdiyini yazır. Belə ki, təzkirədə Lütfəli bəy Azər Bəydili Şamlu, Azər Bəydili və Azər Şamlu adı altında iki ayrı-ayrı şair kimi təqdim olunmuşdur. Əhməd bəy Əxtər Gürcü də səhvən iki müxtəlif yerdə ayrı-ayrı adlarla verilmişdir. Sultan Yaqub Ağqoyunlunun saray şairi Baba Şəhidi Quminin adı yanlışlıqla Şəhidi Qəzvini kimi yazılmış, Molla Məhəmməd Sufi Mazandarani isə Məhəmməd Sufi İsfahani kimi qeyd edilmişdir və s. Lakin təzkirəçi şəxsən tanıdığı şairlər haqqında qiymətli məlumatlar vermiş, digər təzkirələrdə yer almayan şairləri xatırlatmışdır.

Təzkirənin İran kitabxanalarında müxtəlif nüsxələri mühafizə edilməkdədir: Astani Qüdsi Rizəvi (2400), Tehran Milli kitabxanası, Ustad Səid Nəfisinin şəxsi kitabxanası.

II bostan - “Bostanül-bədayə” qitə deyənlər haqqındadır;

III bostan - “Bostanül-fəzail” qəsidə deyənlər haqqındadır. Dörd il ərzində yazılmış və 1251/1835-ci ildə başa çatdırılmışdır. 130 şairdən bəhs edir.

“Bostanül-fəzail”in sadəcə bir nüsxəsi günümüze çatmışdır. Bu nüsxə Ağa Əbdülhüseyn Bayatın şəxsi kitabxanasındadır.

IV bostan - “Bostanül-məarif” məsnəvi deyənlər haqqındadır;

V bostan - “Bostanüs-sənaye” rübai deyənlər haqqındadır. H. 1250/1834-cü il hüdunda qələmə alınmışdır. “**Bostanüs-sənaye**”nin yeganə nüsxəsi Tehran Milli Kitabxanasında (59) saxlanılır.

Ə.G.Məani təzkirənin ikinci və dördüncü bostanlarının dövrümüze qədər gəlib çatmadığını yazır (Məani 1348: 120).

“Bostanül-üşşaq”da İmamverdi mirzə Qacar, Əfsər Qacar (Məhəmməd Rza mirzə), Əhməd Əli mirzə Qacar, İnsaf Qacar (Məlik İrəc mirzə), Ümid Qacar (Əsədulla mirzə ibn Məhəmməd Vəli mirzə), Ayaz Talışı, Lütfəli bəy Azər, Aşüftə İrəvani (Kərbəlayi Hüseyn bəy), Ədəb Qacar (Xudaverdi xan ibn Məhəmməd İbrahim xan), Ülfət Əfşar (Məhəmmədqulu), Əvhədi Marağayi, Pərvanə Qacar (Məhəmməd mirzə ibn Məhəmməd Vəli mirzə), Bidil Qacar (Abbasqulu), Bərqi Xoyi (Abdulla), Bəzmi Bəydili (Mirzə Sadıq), Təsir

Təbrizi, Təmkin Şirvani, Tağı Səfəvi, Cahənşah mirzə Qacar, Çəşmə İrəvani (Rzaqulu xan), Hüseyinli mirzə Qacar, Haləti Türkman Razi (Qasım bəy), Xosrov Qacar (Məhəmmədqulu mirzə Mülkara), Xosrovi Qacar (Məhəmməd Vəli mirzə), Xavər Qacar (Heydərqulu mirzə), Xocəstə Qacar (Çingiz mirzə ibn Məhəmməd Vəli mirzə), Dövlət Qacar (Məhəmməd Əli mirzə), Darayi-Qacar (Abdulla mirzə), Davər Qacar (Rzaqulu mirzə ibn Əfsər Qacar), Davər Qacar (Musa xan), Dürdi Türkman (Məhəmməd Əmin bəy), Rüsvey Qacar (Möhsün mirzə ibn Abdulla mirzə), Ravi Gorusi (Məhəmməd Fazil xan), Sərvər Qacar (Təhmasib mirzə), Şikəstə Qacar (Həsənəli mirzə Şucaüssəltənə), Şövkət Qacar (Məhəmməd Tağı mirzə), Şapur Qacar (Şeyxəli mirzə), Şöhrə Qacar (Əli Rza mirzə), Şükuh Qacar (Nəsrulla mirzə ibn Məhəmməd Vəli mirzə), Şövkət Qacar (Məhəmməd Qasım xan), Şah Abbas Sani, Şərər Bəydili (Hüseyinli bəy), Səbahi Bəydili (Hacı Süleyman), Saib Təbrizi, Səfayi Təbrizi (Əli Nağı), Səburi Təbrizi, Toğrul Qacar (İbrahim xan), Tövfi Təbrizi (Məhəmməd Əli), Təbib İrəvani (Mirzə Məhəmməd), Adil Qacar (Əlişah Zillüssultan), İzzət Qacar (Hacı Süleyman xan), Üzri Bəydili (İshaq bəy), Qalib Səfəvi (Mirzə Əli Əkbər), Fövq Təbrizi (Mirzə Məhəmməd), Qasım Ənvar Təbrizi (Müinəddin Əli), Qabil İrəvani (Hüseyinli xan), Qəsəmi Əfşar (Qasım bəy), Mahmud mirzə Qacar, Məsud ibn Mahmud mirzə, Məftun Dünbülü (Əbdürrəzzaq bəy), Minnət Əfşar (Kərim xan), Mehdiqlu Şəqaqi Azərbaycani, Münsif Qacar (Məhəmməd Zaman xan), Niyaz Səfəvi (Əhməd mirzə), Nüsrət Lənkərani (Sultan Hüseyin bəy), Nizami Gəncəvi, Nəsrulla Qaragözlü Həmədəni, Valayi-Qacar (Əli Nağı mirzə), Hüməyun mirzə Qacar və b. Azərbaycan şairlərindən bəhs olunmuşdur.

“Bostanül-fəzail”dəki azərbaycanlı şairlər: Əfsər Qacar, İnsaf Qacar, Əvhədi Maraği, Bəndə (Məhəmməd Rza ibn Mirzə Məhəmməd Şəfi Təbrizi), Həkim Qətran Təbrizi, Xaqani Şirvani, Davər Qacar (Musa xan), Seyid Zülfüqar Şirvani, Ravi Gorusi, Şikəstə Qacar, Şükuh Qacar, Şöhrə Qacar, Saib Təbrizi, Səbahi Bəydili, Ənqa Qacar (Məhəmməd Hüseyin mirzə), Fəsihi Təbrizi, Mahmud mirzə Qacar, Mücir Beyləqani, Münsif Qacar, Məsud mirzə Qacar, Nizami Gəncəvi.

Nəticə.

Aparduğumuz araşdırmaların nəticəsi olaraq məlum olur ki, Qacarlar sülaləsinə mənsub olan 9 Qacar şahzadəsi – Mahmud Mirzə, Seyfüddövlə Sultan Məhəmməd Tağı, Bəhmən Mirzə, Hülaku Mirzə Qacar, Xudaverdi Xan Qacar, Məhəmməd Bağır Xan Qacar, Heydərqulu Mirzə, Məhəmmədqulu Mirzə Qacar, Əli Rza Mirzə Qacar tərəfindən 11 təzkirə qələmə alınmışdır. Azərbaycanlı şahzadələrin yazdıqları bu təzkirələr farsdilli ədəbiyyatın öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Bu təzkirələrdə Azərbaycan ədəbiyyatının təmsilçilərinə geniş yer verilmişdir. Eyni zamanda Hülaku mirzənin “Xərabət” adlı təzkirəsində Osmanlı ədəbiyyatının bir sıra nümayəndələri təqdim edilmişdir ki, bu da qeyd olunan təzkirənin Osmanlı ədəbiyyatının da qaynağı kimi əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir.

Şərq xalqları ədəbiyyatının önəmli qaynaqlarından olan bu əsərlər indiyə kimi Azərbaycan təzkirəçilik tarixinə belə daxil edilməmiş və nəşr olunmamışdır. Qeyd olunan bu əsərlərin tərcüməsi, nəşri və tədqiqi mətnşünaslarımız qarşısında duran önəmli vəzifələrdəndir.

ƏDƏBİYYAT

- BƏHMƏN MİRZƏ Qacar. Təzkireyi Məhəmmədşahi. Əlyazmalar İnstitutu, M-24.
BƏHMƏN MİRZƏ. Təzkireyi-Məhəmmədşahi. İran Məclis kitabxanası.
ƏDƏB QACAR. Təzkireyi-mədəih-i-Elxaniyyə. Məclis k/x, No. 8588.
QACAR BƏHMƏN MİRZƏ. Şükürnameyi-şahənşahi / Elmi red. S.Rəhimova. Bakı, 1999.
HƏSƏNZADƏ T. Qacarlar dövrünün titulları. Bakı, 2011.
MƏANİ Ə.G. Tarixi-təzkirəhayi-farsi. c.1-2. Tehran, 1348-1350.
MUSALI V. Azərbaycan təzkirəçilik tarixi. Bakı, 2012.
NURƏLİYEVƏ T. Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqində əlyazma kolleksiyalarının əhəmiyyəti. Bakı, 1998.
SEYFÜDDÖVLƏ. “Bəzmi-xaqan”. İran Məclis Kitabxanası 894.
SÜMER F. Kaçarlar // DVİA, 24. cilt, s.51-53.
SÜMER F. Safevi Devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü. Ankara: TTK Basımevi, 1999.
Берже А.П. Фетх-Али-шах и его дети (исторический очерк) // «Русская старина», 1886, № 6, с.556.
Стори Ч.А. Персидская литература. 3 том. Москва, 1972.